

Józef Łach

"Pamięć i tożsamość : rozmowy na
przełomie tysiącleci", Jan Paweł II,
Kraków 2005 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 12/2, 295-298

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

nych, rannych oraz liczby osób zabitych, których nazwisk nie ustalono, a także przy niektórych miejscowościach podano nazwiska Ukraińców, biorących udział w mordowaniu Polaków. Na uwagę zasługują mapki z naniesionymi miejscowościami, w których miały miejsce ludobójcze ekscesy w całości lub częściowo udokumentowane i miejscowości pozbawione dokumentacji. Przy każdym powiecie znajduje się dobrze wykonana tabela podsumowująca udokumentowane straty osobowe. Przy każdej miejscowości podane są numery publikacji z ogólnego zestawu opracowań, które jej dotyczą. W części drugiej znajdują się ułożone alfabetycznie w poszczególnych powiatach relacje bezpośrednich świadków – osób ocalałych z rzezi. Jedne z nich są krótsze, inne dłuższe. Jedne zawierają liczne szczegóły, inne są bardziej ogólne. Wszystkie jednak są wstrząsające i prowadzą do jednego, wspólnego mianownika: ludobójstwo. Na stronicach wstrząsającej publikacji umieszczono następnie 379 fotografii osób zamordowanych i rannych, pogrzebów, mogił, cmentarzy, świątyń, szkół, budynków użyteczności publicznej, widoki miejscowości związanych z grasowaniem banderowców. Ta część dokumentacyjno-fotograficzna kosztowała bardzo dużo wysiłku dotarcia do różnych zbiorów, zwłaszcza rodzinnych i znacznego nakładu finansowego.

Z obowiązku recenzenta pragnę podać pewne sugestie, które mogą posłużyć autorom przy opracowywaniu następnych tomów, dotyczących innych województw Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej. Cała bibliografia powinna być bardziej czytelna i podzielona na źródła rękopiśmienne, znajdujące się w danym archiwum wraz z podaniem sygnatur, jeśli takowe istnieją oraz na opracowania. Przy czasopismach należałoby podać numery i stronicę, na których znajdują się odpowiednie opracowania, relacje, czy też różne wzmianki. W książce brakuje opracowań z wydawnictwa zbiorowego *Życie religijne w Polsce pod okupacją hitlerowską 1939-1945* (Warszawa 1982) oraz *Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939-1945* (Katowice 1992) pod red. ks. prof. Zygmunta Zielińskiego.

Jestem świadomy, że prezentowanej książki nie można krytykować. Można tylko podziwiać ogromną pracowitość jej autorów, ich zamiłowanie w dociekaniu do prawdy, ich konsekwencję w docieraniu do tych, którzy przekazali swoje zeznania o martyrologii kresowej ludności polskiej.

Ks. Józef Mandziuk

J a n P a w e ł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*. Kraków 2005, ss. 174.

Najnowsza książka Jana Pawła II wpisuje się we współczesną myśl filozoficzną i antropologiczno-teologiczną w XX / XXI wieku, w której Autor aktywnie uczestniczył najpierw jako ksiądz, potem jako biskup, a zwłaszcza jako papież.

W zainteresowaniach naukowych dominował najpierw u ks. Karola Wojtyły tzw. rys mistyczny (do ok. 1950 r.). Był on związany głównie ze studiami w Rzymie (1946-1948) i z przygotowywaną przez niego rozprawą doktorską pt. *Quaestio de fide apud S. Joan-*

nem de Cruce. Książka została przetłumaczona na język włoski i wydana w Rzymie w 1979.

W późniejszym okresie (do ok. 1959) zainteresowania naukowe ks. K. Wojtyły poszły w kierunku etyki chrześcijańskiej, a zwłaszcza fenomenologii i aksjologii w ujęciu fenomenologa Maksa Schelera (1874-1928). W wyniku tych zainteresowań powstała praca habilitacyjna pt. *Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maksa Schelera* (Lublin 1959).

W okresie, gdy profesor KUL pełnił funkcję metropolity krakowskiego i kardynała oraz czynnie uczestniczył w pracach Soboru Watykańskiego II (1962-1965) i pracach kolejnych Synodów w Rzymie, jego zainteresowania naukowe były związane z eklezjologią, głównie oddziaływaniem i rolą Kościoła w świecie współczesnym i problematyką społeczną wynikającą z jego misji pastoralnej. Do najbardziej znanych prac należą: *Miłość i odpowiedzialność* (Lublin 1960), *Osoba i czyn* (Kraków 1969) i *U podstaw odnowy. Studium o realizacji Vaticanum II* (Kraków 1972).

Okres papieski (od 1978) charakteryzuje się niezwykle bogatą działalnością pastoralno-naukową. Do największych osiągnięć Papieża-Polaka należą głównie jego encykliki (14), adhortacje apostolskie (ponad 65) i inne pisma papieskie, jak listy, bullae itp. Do oryginalnych dzieł należy zaliczyć książkę, w której Autor odpowiada na pytania najbardziej niepokojące współczesnego człowieka, sformułowane przez dziennikarza Vittoria Messoriego (35 pytań), noszącej tytuł: *Przekroczyć próg nadziei* (Lublin 1994). Z okazji 50-rocznicy święceń kapłańskich Jan Paweł II wydał swoją autobiografię pt.: *Dar i tajemnica* (Kraków 1996). W formie poetyckiej Papież – poeta ujął egzystencjalne problemy człowieka w medytacjach, noszących tytuł: *Tryptyk Rzymski* (Kraków 2003). Dalszy ciąg wymienionego dzieła autobiograficznego stanowią wspomnienia z okazji rocznic 45-lecia sakry biskupiej i 25 -lecia posługi papieskiej pt.: *Wstańcie, chodźmy!* (Kraków 2004).

Przypatrzmy się formie i genezie prezentowanej książki. Ukazała się jako wynik „rozmowy na przełomie tysiącleci”. Impulsem do jej powstania były rozmowy, jakie w 1993 r. przeprowadzili z papieżem w Gastel Gandolfo dwaj wielcy współcześni myśliciele: ks. prof. Józef Tischner (1931-2000) i prof. Krzysztof Michalski, założyciele wiedeńskiego Instytutu Nauk o Człowieku (Institut für die Wissenschaften vom Menschen). Zaproponowanym wówczas tematem i zagadnieniem w dyskusji, jak i zasadniczym problemem w tej książce jest „analiza historyczna i filozoficzna dwóch dyktatur, które naznaczyły piętnem dwudzieste stulecie: nazizmu i komunizmu. Nagrane wówczas rozmowy zostały potem spisane. Jednakże Ojciec Święty, wracając do kwestii podnoszonych w tamtej konwersacji, uważał za konieczne rozszerzenie perspektyw wywodu. Wychojąc zatem od wspomnianych rozmów, rozwinął swoją refleksję o nowe elementy. W ten sposób powstała książka, która podejmuje zagadnienia mające istotne znaczenie dla losów ludzkości, stawiającej pierwsze kroki w trzecim tysiącleciu.

Można dotknąć problemu wyjaśnienia samego tytułu prezentowanego dzieła.

Jego sens znajduje się w słowie *Od redakcji*, gdzie ks. P. Ptasznik i arcybp P. Sardi piszą: „, Szczególnym świadkiem tych wydarzeń jest Papież Jan Paweł II. Osobiście doświadczył dramatycznych i heroicznych dziejów swojego kraju, Polski, z którym wciąż

jest związany. W ostatnich dziesięcioleciach był również uczestnikiem [...] wielu wydażeń w historii Europy i całego świata. Ta książka prezentuje niektóre z jego doświadczeń i refleksje, jakie dojrzywały w nim w obliczu różnorodnych form zła, wobec którego nie tracił nigdy perspektywy dobra, przeświadczony, że to ono ostatecznie zwycięża. Dokonując przeglądu różnych aspektów dzisiejszej rzeczywistości, Ojciec Święty w cyklu <rozmów na przełomie tysiącleci> [podtytuł dzieła] podjął refleksję nad obecnymi zjawiskami w świetle minionych dziejów, w których usiłował odnaleźć korzenie tego, co teraz dokonuje się w świecie, aby dać współczesnym, poszczególnym osobom i całemu ludom możliwość obudzenia w sobie, poprzez uważny powrót do <pamięci> [pierwszy człon tytułu], żywego poczucia własnej <tożsamości>” [drugi człon tytułu].

Te 26 pytań i odpowiedzi zostały w książce zgrupowane w pięć zagadnień i tytułów, a mianowicie: *Miara wyznaczona złu* (I), *Wolność i odpowiedzialność* (II), *Mysłąc Ojczyzna...* (III), *Mysłąc Europa...* (IV), *Demokracja: Możliwość i zagrożenia* (V). Zakończenie książki, a zarazem 26 pytanie i odpowiedź dotyczy dwóch relacji, a mianowicie z zamachu na Ojca Świętego i z odwiedzin papieża u zamachowca Ali Agcy. Jan Paweł II nie tylko relacjonuje przebieg tych zdarzeń, lecz wyjaśnia ich głębszy sens: „Ktoś prowadził tę kulę...” [taki jest też tytuł zakończenia]. Relację z przebiegu tych zdarzeń na Placu św. Piotra uzupełnia najbliższy ich świadek arcybiskup Stanisław Dziwisz.

Te wszystkie tematy odczytuje Ojciec Święty na bazie filozofii, antropologii, zwłaszcza personalizmu, oceniając je z punktu widzenia etyczno-teologicznego i biblijnego jako „koegzystencję dobra i zła” (*mysterium iniquitatis*).

Jan Paweł II jest w tej książce nie tylko szczególnym świadkiem historii, ale jej interpretatorem: „Upadek najpierw nazizmu, a potem Związku Radzieckiego to potwierdzenie klęski zła. Ujawnił cały bezsens przemocy na wielką skalę, zaplanowanej i realizowanej przez te systemy. Czy ludzie wyciągną wnioski z tych dramatycznych „lekcji”, jakie przyniosła im historia? A może pozwolimy, aby zwyciężały budzące się duszy pokusy, aby ponownie uciekać się do zgubnych metod przemocy? [...]. W naszych czasach zło ogromnie narosło, posługując się przewrotnymi systemami, które na szeroką skalę stosowały przemoc i ucisk [...]. Zło XX wieku nie było złem w jakimś małym „sklepikowym wydaniu”. To było zło na wielką skalę, zło, które przyobkleło się w kształt państwowy, aby dokonać zgubnego dzieła, zło, które przybrało kształt systemu” (s. 170-171).

Papież, wracając do zamachu na Pl. Św. Piotra, tak mówi: „Mysłę, że był on jedną z ostatnich konwulsji XX -wiecznych ideologii przemocy [...], odnoszę wrażenie, że przejawy przemocy w formie – by tak powiedzieć –zinstytucjonalizowanej znaczenie przychliły. Jednak w ostatnim czasie rozszerzają się w świecie tak zwane „siatki terroru”, które stanowią nieustanne zagrożenie dla życia milionów niewinnych ludzi” (s. 170).

Mimo tych ciągłych zagrożeń i różnorodnych przejawów zła papież w oparciu o przesłanki biblijno-teologiczne głosi współczesnemu światu „Ewangelię nadziei”: „Tam, gdzie narasta zło, rośnie również nadzieja dobra i ono ostatecznie zwycięża (171). [...] W miłości, która ma swoje źródło w Sercu Chrystusa, jest nadzieja na przyszłość świata. Chrystus jest Odkupicielem świata, <a w jego ranach jest nasze uzdrowienie> (Iz 53,5). Rozmawiając o człowieku z Człowiekiem, w którym jako jedynym historia nabiera peł-

nego sensu, papież przytacza na s. 159-160 napisany wcześniej wiersz pt.: *Wigilia wielkonoctna 1966*, gdzie znajdują się m.in. takie słowa:

„Do Ciebie wołam, Człowieku, Ciebie szukam – w którym
historia ludzi może znaleźć swe Ciało.
Ku Tobie idę, i nie mówię,, przybądź”,
ale po prostu,, bądź”[...]

Człowieku, w którym każdy człowiek odnaleźć może zamysł najgłębszy
i korzeń własnych uczynków:

zwierciadło życia i śmierci wpatrzone w ludzki nurt,
do Ciebie – Człowieku – stale docieram przez płytką rzekę historii,
idąc w stronę serca każdego, idąc w stronę każdej myśli
(historia – myśli stłoczeniem i śmiercią serc).

Szukam dla całej historii Twojego Ciała,
szukam Twej głębi”.

Tak więc – zdaniem Papieża Słowianina – najgłębszy sens historii wykracza poza historię i znajduje pełne wyjaśnienie w Chrystusie Bogu-Człowieku.

Lektura prezentowanej książki nie tylko uczy historii i jest szczególnym świadectwem tego, co wydarzyło się w XX wieku, zwłaszcza w ostatnich dziesięcioleciach tego stulecia, ale dzięki doświadczeniom i głębokim refleksjom papieża, największego humanisty i pedagoga w naszych czasach, pomoże zrozumieć los człowieka i jego misję oraz zadania we współczesnym świecie,,, żeby wyzwolić w nas miłość, ów hojny i bezinteresowny dar własnego «ja» (s. 172).

Ks. Józef Łach